

Toespraak Ekklesia Amsterdam zondag 14 oktober 2018

Enis Odaci

Ik denk aan een hoge berg. Een berg waar Mozes sprak met God en tien woorden ontving. Een berg waar Jezus een rede hield en een volk inspireerde. Een berg waar Mohammed een eerste openbaring ontving en een revolutie ontketende.

Uit die bergen stroomt water. De bron van dat water noemen wij de Eeuwige. De Ene. De Barmhartige. En vele andere namen. Dat pure, zuivere water stroomt naar beneden, van het hemelse naar het aardse, waar het de schepping voedt met nieuwe energie.

Het water verzamelt zich en wordt een stroom. De stroom vertakt zich in een beekje naar het oosten. En een beekje naar het westen. Als het water zich eenmaal op de vlakke aarde bevindt zijn er drie brede stromen ontstaan. We noemen ze nu jodendom, christendom en islam.

Een ander beeld is het beeld van de oeroude boom, met een dikke stam en talrijke vertakkingen. Als we terug gaan naar de tijd dat de boom nog jong was, noemen wij de stam het jodendom en de ene loot het christendom en de andere loot noemen we islam. De boom, echter, leeft alleen als het de bronnen van water kan bereiken die zich diep onder de grond bevinden.

Water van boven. Water van beneden.

Wijsheid van boven, wijsheid van beneden.

Vroeger geloofde ik dat als we maar de 'juiste' interpretatie van ons geloof konden laten zien – er vrede zou zijn. Als iedereen de Koran nu maar eens op mijn manier kon lezen, zou de vrede op aarde uitbreken. Heerlijk, die naïviteit.

Nu, vele jaren later, geloof ik meer in het benoemen van de verschillen. Want om verschillen te benoemen moet je eerlijk zijn. En wie eerlijk is, laat zijn hart spreken. Eerlijkheid is de taal van het hart. Het hart kan niet liegen, niet bedriegen. De tong kan een andere taal spreken, ons verstand kan alles goedpraten. Maar het hart laat zich niet iets opleggen.

De dialoog tussen jodendom, christendom en islam wordt te vaak gevoerd langs voorspelbare lijnen. Abraham is onze gemeenschappelijke stamvader. Tijdens Ramadan doen christenen en joden mee aan de 'iftar' en met Kerst gaan alle kerkdeuren open.

Daar is natuurlijk niks mis mee, want de gemeenschapsbanden en gezamenlijke vieringen kunnen niet vaak genoeg aangehaald worden. In tijden van polarisatie komt het niet zelden aan op de religieuze verbanden in de samenleving om de boel bij elkaar te houden.

De interreligieuze dialoog is echter meestal ook een hele veilige, saaie dialoog. Heikele onderwerpen worden vermeden. Ook niks mis mee natuurlijk. Maar leren we de ander op deze manier eigenlijk wel goed kennen? Als we ons hart niet laten spreken, kunnen we dan ook elkaar wel echt ontmoeten?

Het gesprek wordt pas spannend wanneer de interreligieuze boot gevaarlijk dicht langs de dogmatische ijsschotsen vaart. Dat risico voelen we natuurlijk feilloos aan, dus praten we vooral over religieuze koetjes en kalfjes.

Ga maar na: hoe vaak heeft u het met joden erover dat zij de christelijke verlossingsleer volledig verwerpen? Vindt u het als christen eigenlijk wel fijn wanneer moslims Jezus 'slechts' als een profeet zien? En vertelt u zelf open en bloot in een moskee dat u Mohammed eigenlijk helemaal geen profeet vindt? Ik vermoed van niet. U doet dat niet, uit respect voor de ander, of uit angst voor de ander.

Jammer, want zo worden potentieel geweldige ontmoetingen bedekt onder een laag goede bedoelingen.

Een tijdje geleden sprak ik Bernhard Reitsma. Reitsma is bijzonder hoogleraar aan de Vrije Universiteit en heeft als leeropdracht de kerk in de context van de islam. Hij is betrokken geweest bij de islamnota's van de PKN. Hij vertelt open en bloot dat hij voor de protestantse verlossingsleer staat. Reitsma schenkt dus aan de voorkant klare theologische wijn, maar zoekt vervolgens vanuit dat theologisch kader naar de dialoogmogelijkheden met moslims. Daar kun je veel van vinden, en ik weet dat veel christenen gruwen van zijn verlossingsleer, maar toch helpt die duidelijkheid in de interreligieuze dialoog.

Toen ik Reitsma sprak legde ik hem de vraag voor: hoe zou hij de dialoog met mij ervaren als ik vooraf vertel dat ik niet in zijn verlossingsleer geloof en alleen vanuit de Koran dat gesprek met hem inkleurde? Onze ontmoeting leverde verrassend genoeg geen scheve gezichten op, integendeel. We hebben open en rustig gesproken over onze wezenlijke, existentiële verschillen. We hebben elkaar niet in het midden gevonden. We hebben eigenlijk onze standpunten, onze verschillen benadrukt. En ik snap hem nu beter. Hij snapt mij nu beter. Het benadrukken van verschillen leidde er toe dat we een andere gezamenlijke focus wilden en moesten vinden, namelijk: elkaar in het publieke debat niet tegen elkaar laten uitspelen en niet meegaan in de politieke opdeling van de samenleving in een wij en een zij.

Een ander voorbeeld. Ik ben bevriend met een Hengelose protestantse predikant. Samen trekken we op om de zogenaamd interreligieuze dialoog vorm te geven. We schrijven een column in de lokale krant en geven hier en daar lezingen. In de praktijk lijken onze denkbeelden veel op elkaar. We geloven niet in één waarheid, we geloven dat waarheid zich op meerdere manieren manifesteert.

Wij zeggen open: Jodendom, christendom en islam zijn alle drie even waar. We kennen elkaar al een jaar of tien en zijn dikke vrienden geworden. Maar, zoals voor elk huwelijk geldt, we moeten de relatie fris houden. Ik ken vooral zijn PKN denkbeelden. En hij kent alleen mijn vrijzinnige islamitische denkbeelden. Ik wilde heel graag andere soorten christenen ontdekken. En ik gunde hem dat hij ook eens andere soorten moslims sprak. We besloten met goede onderlinge afspraken 'vreemd' te gaan!

Zo ontstond een nieuw project, genaamd Spiegelreis. Hij stuurt mij op reis door christelijk Nederland en ik stuur hem op reis door islamitisch Nederland. We hebben onze reis gespiegeld, vandaar de projectnaam 'Spiegelreis'. Inmiddels hebben we het project bijna afgerond.

Ik ben op bezoek geweest bij de zusters Benedictinessen in de abdij van Oosterhout. Ik leerde van hen de stilte herwaarderen. Ik leerde wat voor hen overgave is, volgens een sterke set van regels. Maar ik stelde ook vragen over wat het betekent om je vervolgens volledig af te zonderen van de samenleving. Wil je toetreden tot de zusters, dan moet je

namelijk huis, werk en sociale omgeving opgeven voor God. Dat zouden we bij moslims misschien wel radicalisering noemen.

Ik ontmoette tijdens mijn reis ook de evangelische pinkstergemeente in de Bijlmer. Bij de Jesus Christ Foundation Church ontmoette ik de zwarte gemeenschap. Ik leerde dat de zogenaamde 'migrantenkerk' nog steeds zucht en lijdt onder het koloniale verleden van de overwegend witte kerk! Daar waar ik bij de zusters Benedictinessen in Oosterhout vooral de stilte ervoer, raakte ik in de Bijlmer ondergedompeld in een kakofonie van harde muziek, enthousiaste hallelujahs en bijzonder kleurrijke uitdossingen van alle aanwezige generaties. Ik kan niet dansen, maar op dat moment wilde ik het graag. Daar hebben ze het niet op met katholieken, maar hun voorganger wilde breken met die pinkstertraditie van afscheiding. Hij zegt: we gaan praten met iedereen, ook met mensen die wij niet het juiste geloof vinden hebben. De pastor van dienst zegt daar: "We moeten mens zijn. Als Jezus mens is geworden, waarom wij dan niet?"

Dit was voor mij nog steeds te veilig. Ik wilde de verschillen opzoeken. Dus polste ik diverse gereformeerde kerken in het land, want ik wist natuurlijk dankzij de SGP dat deze christenen het niet zo op hadden met moslims. Zouden zij mij, een vriendelijke Tukker met een sympathieke oogopslag, willen ontvangen? Helaas! Allemaal weigerden ze mij. Voorgangers vonden de verschillen met 'de islam' te groot, heette het dan diplomatiek. Ze zeiden niet dat ze vonden dat ik bid voor een afgod.

Ik besloot op Facebook een oproep te plaatsen. Onder mijn digitale vrienden zijn er vele christenen en het zou vast en zeker mogelijk zijn dat iemand zich aangesproken voelde door mijn geklaag. Ik schreef uitdagend: "Waar is de christelijke naastenliefde? Waarom willen jullie niet met moslims in dialoog?"

Het werkte.

Ik werd gebeld door een journalist en zij bracht me in contact met een ouderling in Dordrecht. Recht in de Bible-Belt roos. Ik mocht te gast zijn bij de bevindelijke gereformeerde gemeente van Dordrecht.

Op een mooie zonnige zondag toog ik van het Oosten naar het Westen en werd ik hartelijk ontvangen door de ouderling. Ik zat midden in de kerk, recht voor de dominee en luisterde naar zijn preek. Die was duidelijk aangepast, want er was een moslim in de zaal, en de heidenen kregen er ditmaal in zijn preek niét van langs.

Na de dienst mocht ik met de predikant spreken. Zijn eerste vraag was: geloven moslims in Jezus als Zoon van God? Heerlijk, die directheid! Natuurlijk wist men het antwoord al: Nee, zei ik. In de islam geloven we in Jezus als profeet. "Dat is jammer," zei de dominee. "Zij die niet in de verlossing door Jezus geloven zullen verloren zijn. Zo staat het opgeschreven."

Het werd mij in alle eerlijke nuchterheid meegedeeld.

Maar kunnen we dan niet samenwerken of samenleven, vroeg ik? "Ja hoor, dat kon wel. Want we zouden bijvoorbeeld samen kunnen optrekken in het abortus vraagstuk. Maar als wij gaan evangeliseren, dan weer niet," zei de predikant.

In de middag mocht ik een kommetje soep mee eten met het gezin van de ouderling. Na enkele inleidende galante bespiegelingen, stelde ik de grote vragen: ben ik echt verloren?

Ja, ik was verloren. Ik vroeg met mijn meest menselijke oogopslag: ik wil niet verloren zijn. Ik ben ook van waarde. Voor jullie. Voor mijn gezin.

En toen zag ik de pijn in de ogen van de ouderling. Hij zei letterlijk: "Ik voel dat ik het móét uitspreken. Het feit dat ik dit tegen jou moet zeggen doet mij pijn. En misschien doet het God ook wel pijn. Maar als je je in het leven van Jezus verdiept zul je begrijpen wat je gemist hebt en wat ik bedoel."

De woorden werden met een delicate zachtheid uitgesproken, want we voelden beide dat dit uiteindelijk een gewichtige zaak was. Een zaak van het hart.

Daar zat ik. Ik at een hapje soep bij een gastvrij gezin en gelijktijdig hoorde ik dat ik naar de hel zou gaan!

Maar weet u, ik voelde niet dat ik bij religieuze fundamentalisten aan tafel zat. Ik herkende natuurlijk veel van hun denken bij sommige moslims, mensen uit mijn eigen gemeenschap. Als het mijn eigen religie betreft weet ik vaak geschiedenis, context, theologie te gebruiken om die radicale ideeën te duiden. En waarom zou dat bij de gereformeerden anders zijn?

Ik wist vanwege mijn reis door christelijk Nederland dat hun religieuze denkbeelden in diverse gradaties voorkomen. Ik kan misschien wel met recht zeggen dat de gereformeerden het meest eerlijk en oprecht in hun religieuze uiting waren. Ik heb namelijk ook christenen meegemaakt tijdens mijn reis die met een flinke hap meel in hun mond spraken als het ging over mij als moslim of de joden als verbonden volk. In die gereformeerde kerk in Dordrecht was er sprake van een eerlijke dialoog. Het was natuurlijk pijnlijk en schurend, maar ik snap nu waar de SGP vandaan komt. Ik snap de ChristenUnie, ik snap waarom de EO steeds van die eenzijdige programma's maakt over de islam. Ik snap nu wat verlossing voor deze mensen betekent. Ik begrijp waarom sommige christenen niets moeten hebben van joden. Laat staan van moslims.

Het geheim van samenleven en dialoog tussen religieuzen ligt dus níét in het vinden van een theologische middenweg.

Theologische discussies zullen immers altijd eindigen in theologische discussies. Het is een eeuwenoude waarheid. De liberale joden zullen nooit de orthodoxe joden kunnen vinden. De gereformeerden zullen nooit de katholieken kunnen vinden. De sjiieten zullen nooit de soennieten kunnen vinden.

Wie streeft naar een soort van 'poldertheologie', waarbij iedereen een stukje van zijn eigen traditie inlevert ten gunste van een gemeenschappelijke waarheid, is vooral naïef bezig.

Door open en bloot te vertellen waar je religieus staat gaan anderen doorvragen naar de hoed en de rand. Want dan gaan ze het spiegelen aan hun eigen overtuiging.

Dus, beste joodse medegelovige, vertel aan de christen gerust dat Jezus niet de Messias is. Beste christen, vertel gerust aan de moslim dat u Mohammed geen profeet vindt. En beste moslim, vertel gerust aan de christen dat de Koran Gods échte woord is en de Bijbel het woord van talentvolle schrijvers.

Daar heeft u alvast enkele ijschotsen in de interreligieuze wateren die gerust gemarkeerd mogen worden. Durven we het aan? In principe doen onze politici het ons al voor, nietwaar? Laten we voor een keer het voorbeeld van Wilders, Baudet, Buma, Dijkhof en Van der Staaij

volgen: vertel waar u staat en wat u van de ander vindt. Liefst zonder de scheldwoorden en de vooroordelen natuurlijk.

Dan kunnen er twee dingen gebeuren: het gesprek loopt ten einde of het gesprek komt op gang. In het eerste geval kunnen mensen blijkbaar niet verder kijken dan hun religieuze waarheid. In het tweede geval gaan mensen doorvragen. Laat vervolgens de onmetelijke diepte van uw eigen traditie zien. Jodendom, christendom en islam kunnen we onmogelijk reduceren tot één woord en tot één centrale leerstelling.

Elke traditie kent talrijke theologen, filosofen, dichters, kunstenaars, poëten, heiligen en revolutionairen en zo veel meer invloedrijke mensen. Zij vormen nu het water tussen die gevaarlijke ijsschotsen, waarin het heerlijk rustig varen is.

Dit soort geloofsgesprek is – als je eenmaal de theologische verschillen voorbij bent – de opmaat naar een ander soort gesprek. Het gesprek van hart tot hart, en dus niet van Bijbelvers tot Koranvers. Laat uw hart spreken. Jodendom, christendom en islam doen altijd een appel aan het hart.

Mozes moest De Ene geloven met heel zijn hart. Jezus wilde zijn leven offeren met heel zijn hart. En Mohammed vroeg om overgave aan God met heel zijn hart.

We vergeten de kracht van ons hart. Een islamitische geleerde vertelde eens over de macht van het hart. Hij vroeg zijn toehoorders: “Wie is de meest machtige soldaat van God?” Zij zwegen.

De geleerde legde vervolgens uit. Hij zei:

“Ik zag ijzer en zei: het ijzer is de machtigste soldaat van God. Toen zag ik hoe het vuur het ijzer deed smelten en ik koos voor het vuur. Toen zag ik hoe het water het vuur bluste en ik koos voor het water. Toen zag ik hoe de wolken het water in zich droegen en ik koos voor de wolken. Toen zag ik hoe de wind de wolken stuurde naar elke windrichting die het wenste, en ik koos voor de wind. Toen zag ik hoe de standvastige bergen de wind trotseerden en ik koos voor de berg. Toen zag ik hoe de mens in staat was om zonder moeite de bergen te beklimmen en dus koos ik voor de mens. Toen zocht ik naar iets dat de mens kon overwinnen en ik observeerde dat het de slaap was en ik koos voor de slaap als machtigste soldaat van God. Toen ik de mens een tijd gadesloeg, vond ik wat de slaap van mensen kon overwinnen, namelijk hun zorgen en angsten. Deze waren de machtige soldaten van God! Toen ontdekte ik de bron van die zorgen en angsten. Die bron was het hart! Het hart! Dit hart was dus sterker dan alle andere. En toen zag ik dat het hart alleen tot rust gebracht kon worden door het gedenken van God. Ik beseftte dat het gedenken van God de meest krachtige, meest machtige soldaat van God is.”

Wat kunnen we met zo’n beschouwing? Waarom moeten we eigenlijk de taal van ons hart spreken?

Laat ik het maar eens de politiek in trekken. Er loert kwaad dat groter is dan onze onderlinge verschillen. Opkomend nationalisme en extreem rechts zullen ons gelovigen allen raken. Het monster van de haat zal ons opeten en niet kijken naar ons uiterlijk of de boeken op onze plank.

Luister naar uw hart en dan weet u wat u te doen staat. Dus of we willen of niet: wij joden, christenen en moslims hebben huiswerk. Laten we ons tegen elkaar uitspelen of houden we elkaar vast ten overstaan van dat monster van haat?

Wie de heilige boeken inzet om te verbinden zal in conflict moeten komen met mensen die de heilige boeken inzetten om juist te verdelen. Anders zijn we gelovigen bij naam, en niet bij hart. Als ik moslims zie radicaliseren, is dat een appel aan mij. Als u christenen ziet discrimineren, dan is dat een appel aan uw christelijke hart. Doe er iets mee. Als u joden ziet die het conflict tussen hen en moslims doen escaleren, dan is dat een appel aan uw joodse hart. We kunnen allemaal onze eigen straat schoonhouden.

Ik rond af:

Een man vroeg aan Jezus: "Welk volk is het beste?" Jezus zweeg en knielde even later op de grond. Hij nam in zijn beide handen een stuk aarde en stelde de man een wedervraag: "Welk van deze stukken aarde, in mijn linker- of rechterhand, is het beste?" De man zweeg. En Jezus zei: "De mensen zijn geschapen uit dezelfde aarde, dus de meest eerbaren zijn zij die het meest vroom zijn."

Vier dus uw jodendom. Vier uw christendom, uw islam. Vier uw humanisme, uw atheïsme. Uw ietsisme. Maar laat het de ander vooral zien. Laat zien hoe uw levensovertuiging van u een beter mens maakt.

Raak elkaar weer aan. Van hart tot hart. Deel elkaars verhalen, proef elkaars tranen en wees een troost voor anderen. Zet uw humor en zachtmoedigheid in voor andermans welzijn. De politiek is niet ons referentiepunt, wij zijn haar referentiepunt. De media vertellen ons niets over de ander, zij verkopen ons slechts een simpel beeld van de ander.

Religieuze mensen zijn nooit wandelende korans of bijbels, maar wandelende vaders en moeders, dochters en zonen. Ooms, tantes, neven en nichten. Dromers en reizigers in het leven.

Is het echt zo simpel? Jawel, het is zo simpel.

Salaam, Shalom, Vrede.

Enis Odaci

www.enisodaci.nl